

ЕКОНОМІКА ТА УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ

УДК 338.22

Мазур О.А.,
аспірант кафедри економіки підприємства,
Ужгородський національний університет
Сержанов В.В.,
кандидат економічних наук, доцент,
Ужгородський національний університет

ВПЛИВ ТІНІЗАЦІЇ ЕКОНОМІКИ НА ІНВЕСТИЦІЙНИЙ ПРОЦЕС КРАЇНИ

INFLUENCE OF THE SHADOW ECONOMY ON THE INVESTMENT PROCESS OF STATE

У статті розглянуто вплив тіннізації економіки на інтенсивність інвестиційного процесу в Україні. Досліджено зміст поняття інвестиційної привабливості. Проведено порівняльний аналіз статистичних та розрахункових даних, які характеризують інвестиційний процес, результативність діяльності промислового сектору та динаміку сприятливих для тіннізації економічної діяльності процесів.

Ключові слова: тіннова економіка, інвестиційна привабливість, інвестиційний клімат, економічна безпека.

У статті розглянуто вплив тіннізації економіки на інтенсивність інвестиційного процесу в Україні. Досліджено зміст поняття інвестиційної привабливості. Проведено порівняльний аналіз статистичних та розрахункових даних, які характеризують інвестиційний процес, результативність діяльності промислового сектору та динаміку сприятливих для тіннізації економічної діяльності процесів.

Ключові слова: тіннова економіка, інвестиційна привабливість, інвестиційний клімат, економічна безпека.

This paper examined the impact of the shadow economy in the intensity of the investment process in Ukraine. It examines the concept of investment attractiveness. It was also performed a comparative analysis of statistical and numerical data, that describes the investment process, the productivity of the industrial sector and the favorable dynamics for shadow economic activity processes.

Keywords: shadow economy, investment attraction, investment climate, economic security.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день економіка України функціонує в складних умовах, зумовлених системною кризою в ключових галузях промисловості. Однією із основних передумов для її подолання є створення сприятливого середовища для розвитку малого, середнього та великого бізнесу, появи підприємців, спроможних реалізувати ресурсний потенціал

країни, що стимулюватиме приплив інвестицій в реальний сектор. В свою чергу, від ефективності їх освоєння та використання залежить не лише рівень фінансово-економічного та технологічного розвитку, але й стабільність соціально-економічного та політичного становища.

Попри значний ресурсний потенціал, Україна в очах світової громадськості зали-

шається не досить привабливим об'єктом для відкриття та розвитку бізнесу. Зокрема, за рейтингом Doing Business на 2014 рік з-поміж 189 країн Україна займає 112 місце, покращивши результат на 25 позицій в порівнянні з минулорічним рейтингом (який було складено по 185 країнах) [20]. Проблема підвищення інвестиційної привабливості України є комплексною, оскільки потребує змін в законодавчій та інституційній сферах. Проте не менше значення має мінімізація впливу ефектів тіньової економіки (наприклад, корупції, дестабілізації фінансової системи, стабільності національної валюти, тощо) на формування інвестиційного клімату України, яка, з одного боку, відвертає увагу зовнішніх інвесторів на користь країн з вищим рівнем дотримання законності у приватному та публічному секторах, а з другого боку, створює чималі інвестиційні ризики для резидентів та перепони розвитку діючих підприємств. Таким чином, питання зменшення негативного впливу тіньової економіки, у т.ч. на інвестиційний клімат, залишається актуальним й на сьогодні.

Аналіз останніх джерел та публікацій. Тіньова економіка як одна із назрілих проблем української держави супроводжує її від початку здобуття незалежності, тому ця тема є добре дослідженою на сьогодні. Зокрема, необхідно відзначити праці таких науковців як О. Бандурка, З. Варналій, В. Геєць, Я. Жаліло, В. Липкан, І. Мазур, М. Мельник, В. Мунтян, О. Турчинов, С. Сазанов, В. Сенчагов, присвячені вивченню сутності тіньової економіки, факторів її виникнення та розвитку, впливу на соціально-економічне життя суспільства.

Серед останніх досліджень необхідно відмітити внесок О. Підхомного та О. Глуценка в дослідження впливу нелегального підприємства на розвиток фінансової системи України [12], О. Рибчак – у вивчення особливостей розвитку тіньової економіки в Україні [14], М. Фоміної та ін. – у розуміння взаємозв'язку між тіньовою економікою та корупцією, особливостей їх розвитку, практики зарубіжних країн в запобіганні цим явищам [6], М. Кравченка – в дослідженні впливу тіньової економіки на економічну безпеку регіону [7], Є. Самойленка – у вивченні структури та

впливу тіньової економіки на економічний розвиток держави [15], І. Слинська – в розвиток напрямів зниження рівня тіньової економіки в регіоні [16].

Віддаючи належне внеску попередників, відзначимо, що поза увагою переважної більшості дослідників залишається проблема впливу тіньової економіки на інвестиційну привабливість держави та регіону, яка згадується, зазвичай, поверхнево. Виключенням є праці О. Труфанова, Д. Труфанова [18], Н. Краус [8], та ін., у працях яких це питання є об'єктом дослідження. Таким чином, потребу в дослідженні порушеної проблематики зумовлюють незначна чисельність спеціальних досліджень, присвячених оцінці впливу тіньової економіки на формування інвестиційного клімату, а також динамізм згаданого явища у вітчизняних умовах.

Мета статті полягає у виявленні змісту та структури впливів тіньової економіки на інвестиційну привабливість держави.

Виклад основного матеріалу дослідження. В економічній літературі сформовано чимало підходів до тлумачення сутності інвестиційної привабливості країни. Так, з суб'єктивної точки зору (очікувань власника капіталу), інвестиційна привабливість розглядається як узагальнена характеристика переваг і недоліків об'єкта інвестування. При її здійсненні проводиться суб'єктивна оцінка макроекономічної ситуації, що склалася в тій чи іншій країні. Інвестиційна привабливість визначається ступенем досягнення компромісу між інтересами інвестора та реципієнта інвестицій. Її рівень підвищується при швидкому досягненні консенсусу між суб'єктами інноваційно-інвестиційного процесу [9, с. 50].

Головна суть інвестиційної привабливості полягає в реалізації стратегії отримання максимального прибутку від вкладеного капіталу. Тому на сьогоднішній день, при розробці і прийнятті інвестиційних рішень, іноземний інвестор спирається на дослідження конкурентоспроможності регіональної економіки, а саме звертає увагу на регіони, які є більш привабливими [19, с. 60].

Інвестиційна привабливість визначається як система або сполучення різних

об'єктивних ознак, засобів і можливостей, що спричиняють в сукупності потенційний платоспроможний попит на інвестиції в даному регіоні [11, с. 40-47].

З точки зору факторного аналізу поняття інвестиційної привабливості країни можна тлумачити як сукупність політичних, соціальних, інституціональних, екологічних, макро- і мікроекономічних умов функціонування національної економіки, які забезпечують стабільність інвестиційної діяльності вітчизняних і зарубіжних інвесторів [4]; або як якісну та кількісну характеристика внутрішнього та зовнішнього середовища об'єкта можливого інвестування [2, с. 14-18].

Синтез наведених точок зору дозволяє сформулювати узагальнений підхід до тлумачення поняття інвестиційної привабливості, який підкреслює відносність та суб'єктивність будь-яких кількісно-якісних оцінок факторів інвестиційної привабливості, як показника, котрий фактично відображає якість пакету характеристик територіальної одиниці (області), які бере до уваги новий та чинний інвестор при прийнятті рішення щодо інвестування на даній кон-

кретній території. Оцінка інвестором тієї чи іншої території для інвестування є фактично його очікуванням отримати можливість здійснювати виробничо-комерційну діяльність, яка характеризується прийнятним рівнем ризику та дохідності (прибутковості) [13, с. 30-31]. Отже, інвестиційна привабливість території є основою для розгляду питання про доцільність здійснення інвестицій в конкретний об'єкт (суб'єкт господарювання), або галузь промисловості.

Необхідно відзначити, що попри чіткість та зрозумілість складових поняття інвестиційної привабливості, вищенаведені визначення не дозволяють розглядати його як об'єкт управлінського впливу, оскільки не розкривають проблему визначення пріоритетності тих чи інших факторів, на основі яких приймається рішення про інвестиції та/або їх вплив на значення підсумкової оцінки показника інвестиційної привабливості. У зв'язку з цим, для досягнення мети статті доцільно розглянути складові показника (фактори) інвестиційної привабливості та прослідкувати їх зв'язок (залежність) із ефектами тіньової економіки.

Таблиця 1

Товарна структура експорту, млн. дол. США

Назва товарів згідно з УКТЗЕД	2008	у % до заг. суми	2013	у % до заг. суми
Недорогоцінні метали та вироби з них	27594,0	41,2	17570,7	27,8
<i>чорні метали</i>	22954,6	34,3	14319,3	22,6
<i>вироби з чорних металів</i>	3533,1	5,3	2589,8	4,1
Мінеральні продукти	7046,1	10,5	7494,9	11,8
<i>руди, шлак і зола</i>	2153,6	3,2	3917,5	6,2
Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання	6341,1	9,5	6975,0	11,0
Продукти рослинного походження	5577,4	8,3	8875,9	14,0
<i>насіння і плоди олійних рослин</i>	1426,2	2,1	2048,1	3,2
<i>зернові культури</i>	3703,8	5,5	6371,3	10,1
Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	5045,3	7,5	4327,3	6,8
<i>продукти неорганічної хімії</i>	1603,6	2,4	1744,3	2,8
<i>добрива</i>	1996,5	3,0	1171,1	1,8
Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби	4321,3	6,5	3344,0	5,3
Всього	66954,4	100,0	63312,0	100,0

Джерело: побудовано на основі опрацювання даних [3]

Вихідною точкою є бачення інвестиційної привабливості як двокомпонентної структури, котра складається з [1, с. 2-7]:

- інвестиційного потенціалу, який визначається економічними, соціальними і природно-географічними факторами;
- некомерційних інвестиційних ризиків, які зумовлені зовнішньою стосовно інвестора макроекономічною, політичною та соціально-економічною ситуацією на території.

Дослідження закономірностей формування інвестиційного потенціалу економічної системи має певні особливості. По-перше, необхідно зважати, на те, що кожен елемент (рівень) економічної системи, володіючи власним інвестиційним кліматом, впливає на формування інвестиційного клімату іншого елементи (рівня). Проте інвестиційний клімат економічної системи певного рівня не є сукупністю інвестиційних кліматів її складових нижчого рівня. По-друге, інвестиційний клімат кожного елемента економічної системи характеризується власним набором показників, які характеризують його інвестиційну привабливість. Тому ключовим моментом даного дослідження є відбір показників, які можуть якісно характеризувати динаміку інвестиційної привабливості України в сучасних економічних умовах.

З огляду на масштабність та комплексність порушеної проблематики, яка потребує самостійного фундаментального дослідження, в даній роботі розглянуто лише окремі показники, котрі дозволяють сформулювати загальне уявлення про основні тенденції інвестиційного процесу (в промислове виробництво):

- статистичні дані, котрі в загальних рисах характеризують розвиток промислового потенціалу держави, а також інвестиційну привабливість для внутрішнього та зовнішнього інвесторів;
- аналітичні дані, котрі характеризують організаційно-правові засади ведення бізнесу в Україні.

Охарактеризувати місце вітчизняного виробника в системі міжнародного поділу праці дозволяють дані про експорт з України, наведені нижче (табл. 1):

Найбільшими експортними галузями українського промислового комплексу

є металургія, видобувна промисловість, машинобудування та рослинництво, які в сукупності складають 64,6% вітчизняного експорту за 2013 рік. В порівнянні з докризовим 2008 р. аналогічний показник був дещо вищим та становив 69,5% при тому, що обсяг експорту був на 3642,4 млн. дол. США більшим, ніж за минулий рік.

Характерною рисою українського експортного потенціалу є сировинна орієнтація – більше третини всього експорту складають чорні метали, руди, шлак і зола, а також зернові культури. Відсутність в ключових галузі промисловості конкурентоспроможних на зовнішньому ринку виробництв продукції з доданою вартістю вказують на перебіг деструктивних процесів у вітчизняному промисловому комплексі.

Така ситуація має цілком закономірне пояснення – інвестиційна активність вітчизняних підприємств, спрямована на модернізацію застарілого обладнання та освоєння інноваційних виробництв є вкрай низькою, про що свідчать дані Державної служби статистики України [10]. За останні сім років частка підприємств, які ведуть інноваційну діяльність перебуває в межах 12,8%-17,4% від загальної кількості підприємств. За аналізований період можна виділити три періоди коливань інноваційної активності – з 2007 р. по 2009 р. частка підприємств зменшилася на 14,2% до 12,8%, з 2009 р. по 2012 р. – зросла з 13,8% до 17,4%, і в 2013 р. зменшилася до 16,8%.

Наведені дані вказують, що до інноваційного процесу в Україні залучається незначна підприємств, які ймовірно, функціонують в перспективних, або монополізованих галузях промисловості, та здійснюються, відповідно до потреби визначеної кількості конкретних суб'єктів господарювання, на що вказує непропорційність витрат на інноваційну діяльність. Зокрема, найбільшою була сума у 2011 р., коли питома вага інноваційних підприємств складала 16,2%, а у 2012 р., коли їх було 17,4%, витрати були меншими за результат 2008 р., коли в інноваційну діяльність було залучено близько 13% підприємств. Відношення витрат на інноваційну діяльність до загальної суми інвестицій за відповідний період підтвер-

джує таку тенденцію. Проте, якщо у 2011 р. це співвідношення було найвищим із показником 5,5%, то у 2013 р. є найнижчим із показником 3,9%.

На тлі зниження обсягів експорту за 2013 р. в порівнянні з 2007 р. тривожною тенденцією є зниження питомої ваги інноваційної

продукції в загальному обсязі виготовленої продукції в Україні: з 6,7% до 3,3% відповідно.

Розглянемо динаміку внутрішніх та зовнішніх інвестицій в економіці України (табл. 2).

Вищенаведені дані вказують на те, що інвестиційна активність вітчизняного біз-

Таблиця 2

Інвестиції в економіці України за 2007-2013 рр., млрд. грн.

Показник	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Капітальні інвестиції, з них:	222,7	272,1	192,9	189,1	259,9	263,7	247,9
<i>власних коштів підприємств та організацій, млрд. грн.</i>	130,5	161,3	127,4	115,0	152,3	156,1	157,1
Прямі іноземні інвестиції в Україну, млрд. дол. США	29,49	35,72	40,03	44,71	49,36	54,46	58,16
Прямі іноземні інвестиції з України, млрд. дол. США	6,20	6,20	6,22	6,87	6,90	6,48	6,58

Джерело: побудовано на основі опрацювання даних [3; 5]

Таблиця 3

Зведені показники тіньової економіки України

Показник	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Легкість ведення бізнесу, бал	128	139	145	142	145	152	137	112
Дозвіл на будівництво, дн.	-	-	471	476	374	375	375	73
Дозвіл на електрифікацію, дн.	-	-	-	-	-	274	285	277
Реєстрація власності, дн. / % від вартості	93/3,4	93/3,3	93/2,9	93/2,6	117/4,1	117/3,9	69/3,7	45/1,9
Податкове навантаження, % від доходу	60,3	57,3	58,4	57,2	55,5	57,1	55,4	54,9
Захист інтересів інвесторів, бал	142	141	142	109	109	111	117	128
Забезпечення виконання угод, бал /дн.	26/183	46/354	49/354	43/345	43/345	44/343	42/343	45/378
Умови ведення ЗЕД, бал	106	120	131	139	139	140	145	148
Частка тіньової економіки за методом витрати населення-роздрібний товарооборот	38	40	45	44	44	45	-	-
Частка тіньової економіки за оцінками Ф. Шнайдера	47	46	46	45	44	-	-	-

* Оціночні періоди з рейтингу Doing Business кореговано з поправкою на рік вперед, оскільки наведені дані є прогнозними (тобто такими, що побудовані на наступний рік за результатами минулого).

Джерело: побудовано на підставі опрацювання даних [17; 20]

несу також перебуває на низькому рівні. Так, загальний обсяг капітальних інвестицій з 2007 р. до 2013 р. підвищився лише на 25,2 млрд. грн., проте так і не досягнув показника передкризового 2008 р. – 272,1 млрд. грн. В загальних рисах динаміка капітальних інвестицій повторюють коливання витрат на інноваційну діяльність: найнижчого рівня було досягнуто в 2010 р. – 189,1 млрд. грн., а найвищого в 2012 р. – 263,7 млрд. грн. Як і в попередньому випадку, за 2013 р. обсягу капітальних інвестицій знизився відносно попереднього року. Як і в попередньому випадку виявлена тенденція вказує на непропорційність інвестиційних витрат (відносно структури підприємств) та відсутність мотивації власників бізнесу розвивати свої виробництва.

Динаміка прямих іноземних інвестицій в економіку України демонструє стійку тенденцію до зростання. З 2007 р. середньорічний приріст становив (розрахований за методом середньої геометричної) становив +12%, в результаті чого загальна сума інвестицій в 2013 р. зросла майже вдвічі в порівнянні з базовим роком та склала 58,16 млрд. дол. США. В свою чергу, обсяг інвестицій з України в економіку країн світу за весь проаналізований період залишався відносно стабільним, та коливався в межах 6,2-6,9 млрд. дол. США.

Вбачається, що розвиток вітчизняного промислового сектору здійснюється, переважно, за рахунок внутрішнього ринку. Так, обсяги реалізованої промислової продукції за аналізований період збільшилися більше ніж на 50% та становили у 2013 р. 1111,27 млрд. грн. Найрезультативнішим виявився знову 2012 р. за який даний показник становив 1400,68 млрд. грн. Крім 2013 р. зниження обсягів реалізованої продукції спостерігалось в 2009 р. до 806,55 млрд. грн., що становило -12% відносно 2008 р.

Варто відзначити, що за аналізований період було досягнуто практично двократного зростання в добувній та харчовій промисловості (162% та 97%, відповідно). Зростання від 25% і більше – загалом у переробній промисловості (39%), металургійному виробництві (25%), постачання енергоносіїв (68%). Узагальнення всього

вищенаведеного вказує на те, що залучені від іноземних та вітчизняних інвесторів позначаються, переважно, на реалізації потенціалу внутрішніх ринків промислової продукції.

Узагальнення вищенаведених статистичних даних дозволяє нам окреслити ключові періоди для оцінки співвідносності показників інвестиційної активності та тіньової економіки. Такими періодами є:

- 2007-2008 рр., які характеризуються зростанням економічної активності в усіх розглянутих сферах господарської діяльності, до впливу глобальної фінансової кризи;

- 2012 р., який є роком найвищої точки економічного зростання за аналізований період.

З огляду на специфіку тіньового сектору, яка виражається у відносності кількісних та якісних оцінок, в якості показників тіньової економіки використано:

- частку тіньового сектору в економіці України, розраховану за методом «витрати населення-роздрібний товарооборот» та оцінку Ф. Шнайдера;

- ключові показники рейтингу легкості ведення бізнесу (табл. 3).

Порівняння всього вищенаведеного вказує на те, що відсутня пряма залежність між динамікою опрацьованих статистичних та аналітичних даних. Зокрема, зростання офіційного сектору економіки, у т.ч. інтенсивності інвестиційного та інноваційного процесів в передкризові 2007-2008 рр. відбувається на тлі погіршення рейтингу та зростання частки тіньової економіки за методом «витрати населення-роздрібний товарооборот». Зокрема, погіршилися умови ведення зовнішньоекономічної діяльності та якість забезпечення виконання угод. Такі показники як реєстрація власності, захист прав інвесторів залишилися незмінними.

В розріз окресленої тенденції йде оцінка Ф. Шнайдер, на думку якого частка тіньової економіки України за 2008 р. знизилася на 1% від ВВП. Серед факторів також, які потенційно могли б сприяти зменшенню тіньового сектора та підвищенню результативності діяльності промисловості стало зниження податкового навантаження з

доходу суб'єктів господарювання – з 60,3% у 2006 р. до 57,3% у 2007 р. та незначне зростання до 58,4% у 2008 р.

Кризові роки та роки після кризового відновлення характеризуються погіршенням рейтингу легкості ведення бізнесу та оцінками частки тіньової економіки, розрахованої Міністерством фінансів.

Статистично найрезультативніший 2012 р. пов'язаний із продовженням перебування частки тіньової економіки на позначці 45% (за методом «витрати населення-роздрібний товарооборот»), погіршенням умов отримання дозволу на електрифікацію, захисту інтересів інвесторів, умов ведення зовнішньоекономічної діяльності. Суттєве покращення відбулося у сфері реєстрації прав власності, що сприяло поверненню позиції України в рейтингу Doing Business на докризовий рівень (показник за 2007 р.). Крім того, необхідно відмітити зниження податкового навантаження на бізнес, яке в 2012 р. становила близько 55,4% від доходу.

Завершуючи порівняння статистичних та аналітичних даних, відзначимо, що за 2013 р. українським урядом було здійснено ряд покращень у сфері ведення бізнесу, що відповідним чином позначалося на підвищення рейтингової позиції України – на 112

позицію. Такими рішеннями стали: суттєве поліпшення умов отримання дозволу на будівництво, а також відчутне скорочення тривалості та вартості процедури реєстрації прав власності. Разом з тим, інші позиції, зокрема, умови ведення зовнішньоекономічної діяльності, рівень забезпечення виконання угод, захисту інтересів інвесторів та отримання дозволу на електрифікацію продовжують залишатися на низькому рівні.

Висновки. На нашу думку, непослідовність дій регулюючих органів вказує на те, що держава досі не поспішає вирішувати проблеми корупції в життєво важливих сферах організації та ведення конкурентоспроможного бізнесу. Вочевидь штучно ускладнені реєстраційні процедури, значний податковий тиск, а також невідгдані умови здійснення експортно-імпортних операцій знижують зацікавленість внутрішніх та зовнішніх власників капіталу в інвестиціях, спрямованих на модернізацію матеріально-технічної бази промислового сектору та відкриття інноваційних виробництв.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в дослідженні впливу ефектів тіньової економіки на структуру факторів формування інвестиційного клімату держави

Список літератури:

1. Гафуров И. Инвестиционная привлекательность региона // Управление риском. – 2005. – № 1. – С. 2-7.
2. Гребенникова Е. Состояние инвестиционной деятельности в Украинеи возможности ее активизации / Е. Гребенникова // Економіка. Фінанси. Право. – 2003. – № 2. – С. 14-18.
3. Зовнішньоекономічна діяльність [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України : [сайт] / Статистична інформація. – 2014. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/zed.htm (21.05.2014). – Назва з екрану.
4. Інвестиційна політика держави [Електронний ресурс] // Український фонд підтримки підприємництва : [сайт] / Міжнародні фінанси. – 2013. – Режим доступу: <http://ufpp.kiev.ua/investicijna-politika-derzhavi/> (09.05.2014). – Назва з екрану.
5. Капітальні інвестиції за джерелами фінансування [Електронний ресурс] // Державна служба статистики України : [сайт] / Інвестиції та основні засоби. – 2014. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2014/ibd/kindj/infin_u/infin01_14u.htm (21.05.2014). – Назва з екрану.
6. Корупція і тіньова економіка: політекономічний аспект: монографія / М.В. Фоміна, В.В. Приходько, М.Г. Каптуренко та ін.; кер. авт. колективу і наук. ред. М.В. Фоміна. – Донецьк : ДонНУЕТ, 2012. – 333 с.
7. Кравченко В.М. Вплив тіньової економіки на економічну безпеку регіону автореферат дис. ... канд. екон. наук : 21.04.01 / М.В. Кравченко ; Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. – Луганськ : [б. и.], 2013. – 20 с.
8. Краус Н.С. Детермінанти тіньової економіки в інноваційних умовах господарювання [Текст] : монографія / Наталія Миколаївна Краус. – Полтава : Дивосвіт, 2014. – 144 с.
9. Ляшенко Ю.П. Особливості підходу до оцінки інноваційно-інвестиційної привабливості старопромислових регіонів // Прометей. – 2013. – №1. – С. 49-55.
10. Наукова та інноваційна діяльність (1990-2013 рр.) [Електронний ресурс] // Державна служба

статистики України : [сайт] Наука та інновації. – 2014. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/ni/ind_rik/ind_u/2002.html (21.05.2014). – Назва з екрану.

11. Петкова Л.О. Інвестиційна привабливість регіонів // Фінанси України. – 2005. – № 9. – С. 40-47.

12. Підхомний О.М. Нелегальне підприємництво та фінансова система України в умовах глобалізації : монографія / О.М. Підхомний, О.О. Глущенко ; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. – Львів : Сполом, 2011. – 346 с.

13. Рейтинг інвестиційної привабливості регіонів / Інститут економічних досліджень та політичних консультацій; Київський міжнародний інститут соціології, 2013. – [б.и.]. – 50 с.

14. Рибчак О.С. Тіньова економіка та особливості її розвитку в Україні [Текст] : автореферат дис. ... канд. екон. наук : 08.00.01 / О.С. Рибчак ; Держ. вищ. навч. закл. "Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана". – К. : [б. и.], 2012. – 20 с.

15. Самойленко Є.Г. Тіньова економіка: структура та вплив на економічну динаміку : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.01 / Є.Г. Самойленко; ДВНЗ "Нац. гірн. ун-т" . – Дніпропетровськ, 2013. – 19 с.

16. Слинько І.М. Напрями зниження рівня тіньової економіки в регіоні : автореферат дис. ... канд. екон. наук : 08.00.05 / І.М. Слинько ; Черкас. держ. технол. ун-т. – Черкаси : [б. и.], 2013. – 20 с.

17. Тіньова економіка в Україні [Електронний ресурс] / Вікіпедія – вільна енциклопедія. – 2013. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Тіньова_економіка_в_Україні (21.05.2014). – Назва з екрану.

18. Труфанов А.Г. Влияние «теневой» экономики на инвестиционный климат и конкурентоспособность отечественного рынка / А.Г. Труфанов, Д.А. Труфанов // Культура народов Причерноморья. – Симферополь: Межвузовский центр «Крым», 1999. – №10. – С. 37-40.

19. Швець В.Я. Оцінка інвестиційної привабливості Дніпропетровського та Донецького регіонів / В.Я. Швець, Т.О. Єрохондіна // Розробка родовищ . – 2013. – № 2013. – С. 59-66.

20. Doing Business 2014: Understanding Regulations for Small and Medium-Size Enterprises [Електронний ресурс] // Doing Business: measuring business regulations : [сайт] / Reports. – Режим доступу: <http://www.doingbusiness.org/reports/global-reports/doing-business-2014> (09.05.2014). – Назва з екрану.